

प्राकृत साहित्यात कथांचा खजिना असलेले अनेक ग्रंथ आहेत. त्यापैकी एक सुप्रसिद्ध ग्रंथ आहे 'कुमारपालप्रतिबोध' ! या ग्रंथात एकूण ५७ कथा आहेत. त्यातील बहुतांशी कथा जैन महाराष्ट्री या प्राकृत भाषेत आहेत. हा ग्रंथ आ. सोमप्रभसूरी यांनी बाराव्या शतकामध्ये लिहिलेला आहे. गुजरातचा राजा कुमारपाल याला श्रावकव्रतात स्थिर करण्यासाठी सांगितलेल्या या कथा आहेत.

'अनर्थयुक्त-अर्थ'-ही प्रस्तुत कथा 'अस्तेय' व्रताचे माहात्म्य सांगण्यासाठी लिहिलेली आहे. मनात पापी विचार ठेवून, चार मित्रांनी, कशी पापऋद्धी केली व तिच त्यांच्या सर्वनाशास कशी कारण ठरली - त्याविषयीची ही रंजक कथा आहे. म्हणून पापकार वाईट कृतीपासून सर्वांनी दूर राहावे असे या कवितेतून स्पष्ट केले आहे.

इह आसि वसंतपुरे परोप्परं नेह-निब्भरा मित्ता ।
 खत्ति-माहण-वणिय-सुवण्णयारा त्ति चत्तारि ॥१॥

ते अत्थ-विढवणत्थं चलिया देसंतरं निय-पुराओ ।
 पत्ता परिब्भमंता भूमिपइद्धमि नयरम्मि ॥२॥

रयणीइ तस्स बाहिं उज्जाणे तरु-तलम्मि पासुत्ता ।
 पढम-पहरम्मि चिद्धइ जगंतो खत्तिओ तत्थ ॥३॥

पेच्छइ तरु-साहाए पलंबमाणं सुवण्ण-पुरिसं सो ।
 विम्हिय-मणेण भणियं अणेण, 'सो एस अत्थो' त्ति ॥४॥

कणय-पुरिसेण संलत्तं 'अत्थि अत्थो परं अणत्थजुओ' ।
 तो खत्तिएण वुत्तं, 'जइ एवं ता अलं अम्ह ॥५॥

बीए जामे जग्गेइ माहणो, सो वि पिच्छइ तहेव ।
 तइयम्मि वाणिओ तं दट्ठूण न लुब्भए तम्मि ॥६॥

जग्गइ चउत्थजामे सुवण्णयारो, सुवण्ण-पुरिसं तं ।
 दट्ठूण विम्हिय-मणो भणइ, 'इमं एस अत्थो' त्ति ॥७॥

पुरिसेण जंपियं, 'एस अत्थि अत्थो परं अणत्थ-जुओ' ।
 जंपइ सुवण्णयारो, 'न होइ अत्थो अणत्थ-जुओ' ॥८॥

पुरिसो जंपइ, 'तो किं पडामि ?' 'पडसु' त्ति जंपइ कलाओ ।
 पडिओ सुवण्ण-पुरिसो, छिंदइ सो अंगुलिं तस्स ॥९॥

खड्डाए पक्खित्तो सुवण्णपुरिसो सुवण्णयारेण ।
 गोसम्मि पत्थिया ते सुवण्णयारेण तो भणिया ॥१०॥

‘किं देसंतर-भमणेण ? अत्थि एत्थ वि इमो कणय-पुरिसो ।
 खड्डाए मए खित्तो, तं गिण्हह विभज्जिउं सव्वे’ ॥११॥
 तो सव्वे वि नियत्ता, अंगुलि-कणगेण भत्तमाणेउं ।
 वणिओ सुवण्णयारो य दो वि पत्ता नयर मज्झे ॥१२॥
 चित्तिमिमेहिं, ‘हणिमो खत्तिय-माहण-सुए उवाएण ।
 अम्हं चिय दोण्हं जेण होइ एसो कणग पुरिसो’ ॥१३॥
 भुत्तूण सयं मज्झे समागया गहिय-कुसुम-तंबोला ।
 खत्तिय-माहण-जुगं विस-मिस्सं भोयणं घेतुं ॥१४॥
 बाहिं ठिएहिं तं चेव चित्तिं, ‘किं चिरं ठिया मज्झे ।
 तुब्भे?’ ति भणंतेहिं दुन्नि वि खग्गेण निग्गहिया ॥१५॥
 विस-मिस्सं भत्तं भुंजिऊण दिय-खत्तिया वि वावन्ना ।
 इय एसो पाविट्ठी पाविज्जइ पाव- पसरेण ॥१६॥

शब्दार्थ व टीपा

खत्तिय-माहण-वणिय-सुवण्णयारा - क्षत्रिय, ब्राह्मण,
 वणिक् आणि सुवर्णकार (असे चार मित्र).
अत्थ-विढवणत्थं (क्रि. वि.) - अर्थप्राप्तीसाठी, पैसे
 मिळविण्यासाठी.
पत्ता (क्रि.) - (‘पाव’, क. भू. धा. वि., पुंलिंगी
 प्रथमा अनेकवचन,) प्राप्त झाले.
भूमिपइट्ठ - ‘भूमिप्रतिष्ठ’ नावाचे नगर.
पासुत्ता - प्रसुप्त झाले, झोपले.
जगंतो (क्रि.) - (‘जग’, व का. धा. वि., पुंलिंगी
 प्रथमा एकवचन,) जागणारा.
सुवण्णपुरिस - ‘सुवर्णपुरुष
अत्थि अत्थो परं अणत्थजुओ- ‘मी अर्थरूप आहे परंतु
 अनर्थ घडविणारा आहे.’
अलं (अ.) - नको, पुरे.
बीए जामे - दुसऱ्या प्रहरी.
दट्ठूण (क्रि.) - (‘पास’, अनियमित पूर्वकालवाचक
 अव्यय,) पाहून.
कलाओ (पुं.) - कलाद, सुवर्णकार, सोनार.
खड्डाए (स्त्री.) - (‘खड्डा’ मूळ नाम, स्त्रीलिंगी सप्तमी
 एकवचन,) खड्ड्यात.

गोसम्मि पत्थिया - पहाटे प्रस्थित झाले.
गोस (देशी) - प्रभात, पहाट.
विभज्जिउं - (क्रि. ‘वि+भज्ज’, हेत्वर्थक अव्यय,) विभागून.
अंगुलि-कणगेण - सोन्याच्या पुतळीची
भत्तमाणेउं (संधि) - (भत्तं+आणेउं) भोजन आणून.
चित्तिमिमेहिं (संधि) - (चित्तिं+इमेहिं) त्यांनी विचार
 केला.
जुग (वि.) - योग्य.
विसमिस्सं - विषमिश्रित.
निग्गहिया - (येथील संदर्भात) ठार मारले.
दिय - द्विज, ब्राह्मण.
वावन्ना - मरण पावले.
इय एसो पाविट्ठी पाविज्जइ पावपसरेण - अशा प्रकारे
 मनातील पापी विचारांनी ऋद्धी प्राप्त केली.

प्र. १ : पाइयभासाए उत्तराणि लिहह ।

- (१) वसंतपुरे के चत्तारि मिता निवसंति ?
- (२) सुवण्णयारेण खड्डाए किं पक्खित्तं ?
- (३) वणिओ सुवण्णयारो य नयराओ किं किं घेतूण आगया ?

प्र. २ : थोडक्यात उत्तरे लिहा.

- (१) चार मित्र कोणकोण होते ? ते भूमिप्रतिष्ठ नगरात का पोहोचले ?
- (२) सुवर्णपुतळीला बघून क्षत्रिय तरुणाने काय केले ?
- (३) सुवर्णपुतळीला बघून सुवर्णकाराने काय केले ?
- (४) सुवर्णाच्या लोभाने चारही मित्रांचा कशा प्रकारे विनाश झाला ?

प्र. ३ : व्याकरण

अ) रूपे ओळखा.

चलिया, नयरम्मि, जगंतो, वुत्तं, दट्ठूण, पक्खित्तो, इमेहिं, भुत्तूण,
चित्तिंयं, छिंदइ, गिण्हह, पुरिसेण, खड्डाए, जामे

ब) पुढील प्राकृत शब्दांना समानार्थी प्राकृत शब्द द्या.

वयंसं, रत्ति, पुर, पायव, कलाय, पहाय, कणय, माहण, भण

क) या पाठात आलेल्या क. भू. धा. वि. च्या सर्व रूपांचा संग्रह करा.

विशेष अभ्यास

पुढील प्राकृत उताऱ्याचा मराठीत अनुवाद करा.

तम्मि पाउसे गावी-चारणत्थं गओ गोवालो गिरिनिगुंजे । दिट्ठं तत्थ जुण्ण-मंदिरे जुगाइ-देवस्स पडिमा । तदंसणाओ समुप्पन्नो तस्स समुल्लासो । तओ तेण खणिऊण पासाइं अवणीओ चउदिसं पंसु-पूरो । पयडीकया सव्वंगं पडिमा । काऊण पीढं ठविया तत्थ एसा । चित्तिंयं च तेण, ‘धन्नो अहं जस्स मे सयं देवाहिदेवेण दंसिऊण अप्पाणं पसाओ कओ । ता मे जावज्जीवं इमं दट्ठूण पुज्जिऊण य जहासत्ति भुत्तव्वं’ ति कओ निच्छओ।

